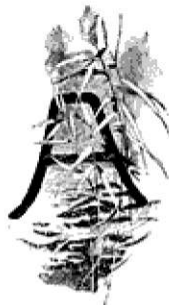

Vseučilišče v Ljubljani.

Spisal dr. Milivoj Savič. ¹⁾

ko preišljujemo težnje za ljubljansko vseučilišče, katero je sedaj na dnevnem redu in mora ostati dotlej, dokler se ne odloči na to ali ono stran, tedaj nam nehote stopi pred oči celi kompleks naših narodnih postulatov. Od 1848. l. nam je zajamčena »svoboda«, od 1860. l. »ustava«; izza tega leta pošiljamo navdušeni poslance v parlament, a oni nam vedno in vedno poročajo ali tudi ne poročajo o svojem »delovanju«. Neko dobro posledico je povzročila ustava, namreč to, da se je povišal kredit vlade ter države spričo državljanskega poroštva. No mi Slovenci smo imeli z drugimi »manje vrednimi« narodi avstrijskimi vred doslej bore malo dobička od ustave . . .

Toda kaj bomo tožili? Tožbe same ne pomagajo nič. Pogledjmo si brez strahu ves svoj položaj, celo slovensko vprašanje, ki se nam zlasti sedaj zopet vsiljuje z vseučiliškim vprašanjem vred. Sicer se pri tem ne bomo mogli povsem izogniti politiskemu razmotrovanju, toda postavimo se takoj izprva na višje filozofsko stališče. —

Za globlje razmotrovanje o univerzi nam treba poseči nekoliko dalje. —

¹⁾ Iz početka sem bil namenjen sestaviti tudi zgodovinski razvoj našega vseučiliškega vprašanja; bolj pa ko sem o tem razmišljeval, bolj sem čutil nedostatek pragmatične kulturne in politične povestnice našega naroda, zlasti od francoske revolucije dalje. Šele kadar naši povestničarji to vrzel zamaše, bode možen nepretrgan pregled tega vprašanja. Glede statističkih podatkov pa se je v novejšem času pri nas, hvala Bogu, toliko storilo, da jaz ne bi mogel menda nič posebnega dodati, temveč le objavljene članke prelevati. Tu nam je zlasti na misli izvrstna spomenica, ki je bila nedavno izročena naučnemu ministrstvu po državnem zboru (gl. »Slov. Narod« z dne 19. oktobra t. l. in sl.) in pa utemeljevanje dr. Majarona glede ustanovitve slov. vseučilišča v deželnem zboru kranjskem dne 11. februarja 1898. l.; omeniti bi bilo treba tudi govora gg. Voduška in Majcna na letošnjem shodu velikošolskem (gl. »Slov. Narod« z dne 24. avg. 1898), dalje spis g. Sotlana v »Novi Dobi« br. 3., moj članek v »Slov. Narodu« z dne 3. novembra 1898 i. t. d. Zanimivo in preimenitno je dejstvo, da je »faktično v Ljubljani od l. 1810. do 1813. delovala popolna akademija (univerza), in da še v l. 1848. nahajamo na istem mestu filozofsko, teološko ter medicinsko-kirurško šolo, katerim sta se l. 1848. pridružili tudi dve slovenski stolici za avstrijsko kriminalno civilno pravo (prim. navedeno »spomenico«).

Takšno kulturno podjetje, kakršno je vseučilišče, je možno le tam, kjer se vse sile narodove razvijajo svobodno; tak razvoj pa je zopet le možen v urejeni državi. V urejeni, moderni državi smo, hvala Bogu, toda naše narodne sile se ne morejo svobodno razvijati, niti gmotne, niti duševne; kajti naši odločilni državniki so se vedno, tudi odkar je ustava v veljavi, držali le Macchiavellijevih načel, ne pa načel pravega politika, kakor jih je tako jasno očrtal že pred več nego dvetisoč leti nedosežni Aristotel. Macchiavellijev »Il principe« daje še vedno signaturo našemu javnemu življenju; to mi vsi, katerim je usoda naklonila, da smo udje »manj vrednih« narodičev, vidimo, slišimo in čutimo v gmotnem in duševnem pogledu.

To vse se dogaja izza l. 1867. Toda zapadni slovanski narodi se tega svojega položaja izprva niso niti prav zavedali; celo Palacký je šele po dolgih bridkih izkušnjah malo pred 1867. l. spoznal in izprevidel, kam vse meri. In ker se omenjeni neugodni položaj zapadnih avstrijskih Slovanov doslej ni bistveno izpremenil, tedaj je dandanes, ko se nagiblje l. 1898. h koncu, vprašanje: »Kaj bode z nami?« takisto pereče, kakor je bilo tačas, ko ga je zastavil dalekovidni Palacký . . .

Trije veliki kulturni tipi so v Evropi: romanski, germanski in slovanski. Sociološka resnica pa je, da se veliko sil gubi in mnogo škode nastaja vselej in povsod, kjer udarjajo različni kulturni, bolj ali manj si nasprotni tipi drug ob drugega.

Malo slovensko ozemlje pa je vprav bojišče vseh treh kulturnih tipov — s tem je povedano vse.

Bojišče, pravimo s premislekom, in ne gostoljubno in prijazno torišče skupne evropske civilizacije. Zakaj je tako, zakaj toli sovražno pljuskuje in udarjajo valovi različnih kultur drug ob drugega, tega ne bomo tukaj preiskovali, to zagonetko prepuščamo sociologom, ki je doslej poleg vse bistrournosti niso rešili; faktum je, da naša soseda brezobzirno izkoriščata svojo premoč in da navaljujeta na nas z gmotno in duševno presilo, da nas tuja obrtnost in trgovina vedno huje oklepata in kruto ovirata naravni razvoj naših narodnih sil. Tlak pa zbuja po naravnem potu protitlak — to ni samo fiziški, ampak tudi moralni zakon, ki ima svojo veljavo ne le v razmerju posameznikov, nego tudi v življenju celih narodov.

Da Slovenci sami zase nismo kos presilnemu fiziškemu in kulturnemu navalu, to je pač jasno; zato pa ali vpijemo po ravnopravnosti in pravici, ali pa si iščemo jačjih prirodnih zaveznikov. Na ravnopravnost se sklicujemo že mnogo let — zaman; to sklicevanje

ima sploh samo pomen in uspeh v ugodnih političnih odnošajih, sicer pa je naivno in čisto brezuspešno; predolgo smo že tolažili narod z ravnopravnostjo, »ki nam gre po božjih in človeških pravicah«; poleg vseh protestov naših narodnih voditeljev naš narod nazaduje in slabeva vsestransko, in od same dobrote »božjih in človeških pravic« ga bode skoraj konec. Ali ne vemo ali pa si nalašč prikrivamo, da nam niti najprijaznejša vlada ne more pomagati, dokler je mogočni in velikanski nje birokraški aparat v rokah naših narodnih nasprotnikov. In tako se dogaja — ne da bi mi mogli zabraniti — da presilni sosed otimlje našim kmetičem slamnate koče ter si na njih mestu gradi svoje tovarne. In v tem bednem položaju nam niti nič ne morejo pomagati naši sokrvniki na jugu, ki so sicer res v ugodnejših političkih razmerah, a so v socialno-kulturnem pogledu na veliko nižjem stališču nego mi, tako da poleg vseh neugodnosti vendar mi eksportujemo njim dokaj inteligence, a ne narobe oni k nam . . .

In vendar, vkljub tem žalostnim našim zunanjim in notranjim razmeram, vkljub silnemu, že več nego tisoč let trajajočemu pritisku premogočnih sosedov se iz naših dežel slišijo krepki glasovi po slovenski izobrazbi, slovenski prosveti — po slovenskem vseučilišču.

Ti pojavi so silno imenitni in veseli; značijo, da naše ljudstvo še vedno hrani zdravo, pristno jedro narodnega značaja. Germansko-romanska kultura in nekultura se je skozi stoletja vlivala našemu ubožnemu, nekulturnemu ljudstvu, a naše preprosto ljudstvo se je je izza Tasila in Valhuna instinktivno, po nekakem prirodnem nagonu vedno izogibalo in se je še dandanes izogiba in se ji ustavlja, akoprav se naša inteligenca skoro potaplja v nje mogočnih valovih, prav kakor je plemstvo naše najpreje pustilo na cedilu preproste svoje rojake ter se vdalo frankovsko-bavarskemu vplivu. Toda na čast naši inteligenci treba priznati, da se le-ta, ko si je pribavila višjo izobrazbo v tuji — nemški, italijanski — obliki, dandanes pošteno trudi, da bi pridobljeno omiko prelila v domačo obliko ter jo oživila z narodnim duhom; in v ti prenovljeni, narodni obliki podaja naša inteligenca tujo, zapadno-evropsko prosveto milemu narodu, hoteč le-tega privedi k onemu smotru, ki mu je namenjen od prirode. Vkljub vsemu blesku zapadne kulture se i našemu narodu i inteligenci naši zbuja hrepenenje po samorodni kulturi; zlasti našemu prostemu narodu, ki še ni oblizan od moderne zapadnjaške kulture, mrzi nasilstvo in brezobzirni individualizem, ki je značilen beleg one kulture; v srcih preprostih Slovencev še žari ljubezen do bližnjega in altruizem, ki je bistven znak slovanske kulture. S tem je pa

tudi jasno obeleženo našega naroda stališče med trojimi evropskimi kulturnimi tipi: naš narod ne more biti nič drugega nego to, kar je: slovanski in njegova kultura ne drugačna nego slovanska...

Razume se, da se naš narod v trdem boju za obstanek, ki se med celimi narodi takisto kruto bije kakor med posamezniki, ne more ohraniti svojega bistva drugače nego z delom in s prosveto; ustavljamo se uspešno škodljivim tujim vplivom le tedaj, če je vsaki izmed nas ali vsaj večina izmed nas — narodna masa — vsaj toliko naobražena, kakor so naši sosedje; kulturno delo bode Čehom spas, je vedno poudarjal Palacký — kulturno delo bo tudi naš edini spas. Zato pa hočemo vseučilišče.

Ali naj navedem razloge za to po »božjih in človeških pravicah« upravičeno zahtevo? Ali naj analizujem, kako zgodovinsko pravico imamo do vseučilišča? kako prirodno? kako z avstrijskega stališča? To vse so storili naši ljudje, poklicani možje, že večkrat. Jaz samo pravim: pustite nas, mogotci, da se po svoje gibljemo! pustite nas, da se brez ovir razvijamo, da svobodno živimo! Tudi mi se hočemo — da govorimo z imenitnim Čehom — »narodno izžiti« ...

Nihče pač ne bo pričakoval, da bi Slovenci sami tekmovali z Nemci, Angleži, Rusi i. dr. na kulturnem in svetovnem polju. Toda nas ni sram, da smo — mali Slovenci; če smo mali in slabi, no, potem nas pa ne zavirajte, da bomo kdaj tudi veliki in mogočni — veliki in mogočni po načinu, ki nam ga je odkazala priroda in previdnost božja!

Da pa se prirodni etiški smoter našemu narodu zopet jasno pokaže, da bode le-ta deležen prave, sebi primerne kulture in sreče, prave svetovne sile in slave — to bode baš zadača ljubljanskega vseučilišča!

»Naša univerza« ni prazno geslo, s katerim bi si ta ali oni častihlepnik ali koristolovec hotel pridobiti popularnost v svoje sebične namene; »naša univerza« tudi ni bojni krik za fanatizovanje lenih mas, »naša univerza« je izraz kulturnih in etiških, gmotnih in duševnih interesov našega naroda. — Poleg vsega tega se dobro zavedamo svojega neugodnega stališča, ki je liki tristranska piramida naklonjeno na trojno kulturno polje, tako da naši izobraženci brez posebne težave lahko zdrknejo na eno ali drugo ali tretje polje in je res velika večina njih doslej polzela in se potapljala v germanščini in romanščini; niti si ne zavezujemo oči in ne zapiramo ušes nasproti resnici, da gotove granice in pokrajine posredujejo prehod od enega kulturnega tipa k drugemu, in da je baš slovenska zemlja

na taki granici ali celo na tromeji različnih kulturnih vplivov, in zategadelj radi priznavamo, da bo ljubljanska univerza kolikor toliko odprta romansko-germanskemu kulturnemu vplivu. Poleg vsega tega pa smo vendarle prepričani, da bomo svojemu vseučilišču udarili svoj pečat na podlagi dosedanjega svojega kulturnega dela; a naobratno bo bodoče naše vseučilišče mogočno pospeševalo in razvijalo specifiški značaj naše kulture ter ji pomagalo, da se bolj in bolj osamosvoji ter reši romanskega in germanskega jerobstva, približujoč jo kulturi drugih slovanskih narodov ter ustvarjajoč na ta način slovensko vrsto splošnega slovanskega kulturnega tipa . . .

Seveda se ne smemo varati, da ostanejo brezuspešni vsi naši akademiški pozivi na moralno čuvstvovanje današnjih mogotcev, češ, naj nam vendar puste svobodni razvoj — brezuspešni, ker moderna zapadnjaška politika ne pozna morale v javnosti; treba bo še mnogo boja, trdega boja, in boriti se nam bo z istim orožjem, ki rabi našim gospodarjem. Toda pri tem bojevanju vendar ne pozabimo, da naj-solidnejše orožje je naporno kulturno delo, ki bodi naše geslo, in pa nikdar ne izgubimo iz oči velikega smotra slovenske kulture: altruizma. Na surovo stališče golega nasilja se ne ponižajmo; zmagamo trajno le tedaj, če spejemo za velikim etiškim smotrom z etiškiimi sredstvi . . .

Najhujše nasprotnikovo orožje, s katerim nas zasekava v živo, je njegova razvita obrtnost, trgovina in duševna nadvlada. Zategadelj pa je takisto važna kakor univerza gospodarska naša emancipacija. To so bistro uvideli najrazsodnejši izmed čeških in poljskih politikov ter so res že vsaj zasnovali, kakor se čuje, v naši monarhiji nekaj slovanske gospodarske politike v velikem slogu. Da pa bode ta gospodarsko-politiška zasnova uspešna, k temu treba malo več nego dosedanje šablonske vede, ki si jo pridobi naše razumništvo po izvoženem tiru gimnazijske in velikošolske izobrazbe; dokler si ne prisvojimo znanosti in spretnosti v modernem finančnem gospodarstvu, dokler v tem pogledu ne umemo vsaj del tega, kar mojstri-židje, dotlej bomo inferiorni i gmotno i duševno; saj vidimo, da usodo milijonov evropskih narodov odločuje peščica milijonarjev ali milijardarjev, ki so si svoje imetje pridobili le s finančnimi operacijami; in tako tudi nad slovanskimi množicami gospodujejo ekonomsko premeteni sosedje . . .

Hkratu z gospodarsko emancipacijo pa se mora pričeti duševna emancipacija. Da se pa uspešno zvrši duševna osamosvojitve, brez katere se gospodarska niti misliti ne da, baš to bode namen naše

univerze! Da nam nemška vseučilišča za naše razmere ne zadostujejo, je razen drugod že navedenih razlogov razvidno tudi iz tega dejstva, da smo izmed vseh Slovanov v Avstriji zlasti mi Slovenci že po svoji prirodni legi poklicani, da posredujemo med zapadnjaškim svetom in slovanskim jugom in iztokom; in če je res, da je Avstrije prihodnost na jugu in iztoku, tedaj se ne da tajiti, da bomo baš Slovenci prevažen faktor pri ti kulturni misiji avstrijske monarhije. A ne dajmo si izviti iz rok te imenitne naloge, ki še čaka našega sicer tako malo upoštevanega naroda, nego se že sedaj pripravljajmo nanjo z vso resnobo in z največjim naporom; in eno izmed najimenitnejših sredstev, da se usposobimo za to kulturno misijo, bode — naše vseučilišče . . . Saj vidimo, kako navaljujejo Nemci iz vseh nemških pokrajin na iztok in v Srbski, Bolgarski, Turški in celo v Palestini pridobivajo tla za svojo obrtnost in trgovino; seznanjajo se v ta namen ne samo s slovanskim pismom in slovstvom, ampak tudi s turškim, arabskim, armenskim, perzijskim, in s ponosom so poudarjali nemški časniki o potovanju nemškega cesarja v Palestino, da nemška kolonija v Carigradu ni samo najštevilnejša nego tudi najuglednejša.

Res so naši državniki doslej bili vedno tako nespametni, da so sicer spoznali, da Avstrija naravski gravituj proti jugovzhodu ter pomikaj svoje težišče v ti smeri, a spričo nepremagljive slavofobije niso hoteli priznati, da v celi Avstriji za omenjeno misijo ni prikladnejših pionirjev, nego so vprav Slovenci baš spričo svojega položaja na meji treh glavnih evropskih kulturnih tokov. Dočim se z ogromno rusko literaturo, z rusko znanostjo in umetnostjo, ki je v mnogih ozirih že prekosila bogastvo germansko-romanskega duha, prav pridno bavijo in iz nje črpajo Nemci v Berlinu, Angleži v Londonu in Francozi v Parizu, so nam Čehom in Slovencem naši nemški gospodarji šteli tako zabavo v greh ter jo celo stigmatizovali z mrzkim, hudobnim nadevkom »panslavizma«, ki je v sredi tako prazen kakor strah, a okolo kraja ga nič ni, vendar pa je našim neprijateljem dobro došel, da ga nekaj iz hudomušnosti, nekaj pa iz babjevernosti in radi slabe vesti izkoriščajo proti nam kakor rimske matere Hanibalov strah. Hvala Bogu, tudi panslavizem je samo še za politične otroke, in prav je, da se Čehi in Slovenci brez obzira na neprijateljske denunciacije sedaj intenzivneje seznanjajo z rusko mlado, prirodno-krepko prosveto in to tem lažje, in tem bolj brez skrbi, odkar so tudi odlóčilni krogi spoznali, da so češki in slovenski interesi popolnoma identni z avstrijskimi in se le-ti tudi ne križajo več z ruskimi . . . To zblíževanje naših prosvetnih teženj s kulturo

drugih slovanskih rodov bo izmed glavnih zadač ljubljanskega vseučilišča, a le-tega ustanovitev bi bila začetek našega preporoda, naše renesanse!

Ljubljansko vseučilišče! S svetim pismom bi lahko rekli: »Ljubljana, bela Ljubljana! ti nisi izmed najmanjših mojih hčera.« Važna zadača ti je usojena! Ti si naravno izhodišče iz germanskega in romanskega sveta na slovanski jug in iztok! Po tvojih tleh — mimo starodavne Emone — so hrumeli Gotje i Huni i Vandali v solnčno Italijo, in mimo tebe meri zapadnjaška struja na iztok — »Drang nach Osten!« Do tebe je, Emona-Ljubljana, da ne ostaneš otok v ti struji, nego da se kar najbolj okoristiš s svojim ugodnim položajem!

Zimska silhueta.

Zgora črez plan — s poljan v gore
Snežene megle se pode.

Drse po gladkih tleh sani —
Za njimi gladen vran kriči . . .

Ah, srečni pari v njih sede,
Skrivaj si stiskajo roke . . .

Na drsališču par in par
Frči ko veter v kolobar . . .

Gori v očeh jim vroča strast,
Igra krog ust bohotna slast . . .

A vdova v bajtici čepi,
Obupno v mrzlo peč strmi.

Srce ji trga glad otrok —
Peščice moke ni za sok . . .

I. N. Resman.

Kadar smrt mi grob izkoplje.

Kadar smrt mi grob izkoplje,
Vanj vrzite listov velih;
Spomnite se drobnih pesmi
Z mojim srcem vred zvenelih! —

Na gomilo položite
Trnje venec s cvetko malo;
Naj spominja vas življenja,
Ki en sam je cvet pognalo! —

Prisadite dve cipresi,
Eno spredaj, drugo zadej,
Kot spomin na zvesti srci,
Ki ljubili sta brez nadej.

In gomili okrašeni
Ni-li treba spomenika?
Zanj darove nabirajte!
Ko njih vsota bo velika,

Razdelite jo ubogim:
Brat, recite, bratu nudi.
Dražji bode spomenik mi
V živih srcih ko na grudi —

Sigma.

